

Berger, J (2008). *Ways of Seeing*. 1st edn. Penguin Classics.

Mae'r llyfr hwn yn cynnwys nifer o draethodau sy'n dangos, trwy eiriau a delweddau, sut mae'r hyn a welwn bob amser yn cael ei ddylanwadu gan lu o ragdybiaethau ynglŷn ag amrywiol bynciau. Trwy'r llyfr hwn, gwelwn fod ffordd arall o weld sy'n pennu ein lle yn y byd o'n cwrpas, a sut rydym yn egluro'r byd hwnnw trwy eiriau, er na all geiriau byth newid y ffaith ein bod wedi'n hamgylchynu ganddo. Dengys hefyd nad yw'r berthynas rhwng yr hyn a welwn a'r hyn a wyddom byth yn un sefydlog.

Dadleua'r llyfr hon nad ydym byth yn edrych ar un peth yn unig, rydym bob amser yn edrych ar y berthynas rhwng pethau a ni ein hunain. Ac mae ein golwg yn weithgar yn ddi-baid, yn symud, yn dal pethau mewn cylch o'i hamgylch, ac yn ffurfio'r hyn sy'n bresennol i ni, yn unol â'r hyn ydym ni. Yn y llyfr hon, Berger yn trafod atgynhyrchu mecanyddol a mystiffeiddio celf. Gan fod camera yn gallu atgynhyrchu delwedd, mae'r cyd-destun gwreiddiol yn cael ei ddinistrio, gellir gweld paentiad mewn miliynau o leoedd gwahanol ar yr un pryd, sy'n newid ei ystyr yn dibynnu ar ble a sut y caiff ei weld.

Mae'r adnodd hon yn ddefnyddiol i mi gan ei fod yn trafod sut mae pobl yn gweld celfyddyd wahanol ac yn ei chymharu â'r hyn maen nhw'n ei wybod, rhywbeth sydd fel arfer yn cael ei ddylanwadu gan ragdybiaethau. Ac yn y llyfr hwn, mae Berger yn dadlau, pan fyddwn ni'n gweld, nad edrych yn unig yr ydym, rydym yn darllen iaith delweddau.

Lange-Berndt, P and Blazwick, I (2015). *Materiality*. MIT Press.

Mae'r llyfr hon yn cynnwys traethodau sy'n ystyried dulliau artistig a beirniadol diweddar o ymdrin â materoldeb, gan ganolbwyntio ar y foment pan ddaeth deunyddiau'n actorion ac asiantau bwriadol o fewn proses artistig. Mae'r flodeugerdd hon yn canolbwyntio ar y foment pan ddaw deunyddiau yn actorion ac asiantau sydd â'u hewyllys eu hunain o fewn prosesau artistig, gan blethu'r gynulleidfa i rwydwaith o gysylltiadau. Mae'n archwilio rôl defnyddioldeb (materiality) mewn celf sy'n ceisio ehangu syniadau am amser, gofod, proses, neu gyfranogiad. Ac yn ystyried y ffyrdd y mae deunyddiau yn rhwystro, yn tarfu ar, neu'n ymyrryd â normau cymdeithasol, gan ymddangos fel ffurfiadau amhur a sylweddau anniben ac ansefydlog.

Y ddadl ganolog yn y llyfr yw nad yw deunyddiau'n wrthrychau goddefol, marw sy'n aros am feistrolaeth ddynol. Mae'r adnodd yma yn defnyddiol i fy ymchwil oherwydd mae'n cynnig pecyn cymorth beirniadol ar gyfer dadansoddi deunyddiau fel actorion bwriadol ac asiantau gweithredol o fewn cynhyrchu artistig. Mae hefyd yn archwilio pam mae artist yn dewis sylweddau ansefydlog, anniben, neu rai sydd â phwysau diwylliannol –

fel gwallt, llaeth, latecs neu gwyr ac yn darparu'r wybodaeth sydd ei hangen arnoch i ddadansoddi eu pwysau cysyniadol a chymdeithasol-wleidyddol.

Magnatta, S (2023), *Resonant Presence: Materiality and Memory in the work of Suchitra Mattai*. (16 – 33). Available at: <https://www-tandfonline-com.uwtsd.idm.oclc.org/doi/pdf/10.1080/00043249.2023.2180276?needAccess=true>

Mae'r erthygl hon yn trafod y diddordeb sydd gan yr artist Suchitra Mattai yn y ffordd y mae cof yn ein galluogi i ddatod ac ail-ddychmygu naratif hanesyddol. Mae'r erthygl hon hefyd yn trafod sut mae Mattai yn ymgysylltu â'r gorffennol ar lefel bersonol, yn ogystal ag ar lefel gymunedol ehangach, yn ei gweithiau. Hefyd cred Mattai bod ei defnydd o gyfryngau yn dwyn i gof ei phlentyndod, un y mae'r artist yn cofio ei greu o wrthrychau a oedd ar gael.

Dengys Magnatta sut mae Mattai yn gwneud hyn drwy gyfeirio at ei gwaith *Sugar Bound*, sy'n defnyddio nifer o eitemau cafodd ei hailbwrpasu, yn ogystal ag eitemau teuluol personol fel sari ei modryb. Hefyd mae hyn yn cysylltu ei hatgofion a'i naratif teuluol â hanes Guyana, tra hefyd yn eu cysylltu â themâu ehangach fel gwladychiaeth a mudo, themâu sy'n ganolog i'r rhan fwyaf o weithiau Mattai.

Un o gryfderau'r erthygl hon yw bod Magnatta yn defnyddio nifer sylweddol o ffynonellau gwybodaeth eraill sy'n ymwneud â'r artist, yn ogystal â gwaith gan ddamcaniaethwyr eraill, mae hyn yn rhoi hwb ychwanegol o ran ymchwil i'r erthygl, sy'n cysylltu'n gadarnhaol â phwmpas ac ystyr gweithiau Mattai.

Mae'r adnodd yma yn help i mi oherwydd mae'n rhoi wybodaeth i mi o ran yr artist a'r deunyddiau mae hi'n defnyddio i portreadu atgofion personol neu gyfunol yn brofiadau gofodol. Mae'r adnodd yna yn paru'n dda gyda'r adnoddau eraill gan ei fod yn siarad am waith artist a sut mae'n cysylltu matereoldeb efo chof.

Muntean, L (2019). *Materializing Memory in Art and Popular Culture*. 1st edn. Routledge.

Mae'r llyfr hon yn trafod materoldeb cof, a'r ffordd y mae cof yn arwyddocaol gan ei fod yn dod â'r gorffennol i'r presennol, ac yn agor y drws i'r dyfodol. Mae rhagdybiaeth sylfaenol y llyfr yn ddeublyg, ar un llaw, mae cof yn cael ei berfformio, ei fyfyrto a'i storio drwy'r byd materol sy'n ein hamgylchynu, ar y llaw arall, mae gan wrthrychau ac eitemau anfyw eu hasiant eu hunain hefyd, sy'n dylanwadu ar arferion cofio, yn ogystal ag arferion anghofio.

Mae gan y llyfr hwn bedwar prif ddadl, yn gyntaf, bod cof yn cael ei gyfryngu'n faterol, yn ail, bod gan wrthrychau asiantaeth, yn drydydd, dod â'r gorffennol i'r dyfodol, ac yn olaf, ystyr ac effaith sydd wedi'u harysgrifio.

Yr anghyddadl gyntaf a godir yw bod cof yn cael ei gyfryngu'n faterol; nodir nad ffenomen feddyliol neu wybyddol yn unig yw cof, ond ei fod yn cael ei berfformio, ei gyfryngu a'i storio drwy wrthrychau corfforol, cyrff a'r byd materol. Sy'n cyd-fynd, yn fy marn i, â'r hyn rwy'n ceisio ei ddarganfod drwy fy mhwnc ymchwil.

Schilo, A (2016). *Visual Arts Practice and Effect: Place, Materiality and Embodied Knowing*. Illustrated. Rowman and Littlefield International.

Mae Gweledol Arfer a Chyffro Celfyddydau yn dod â grŵp o ysgolheigion artistig ynghyd i archwilio sut y gall celfyddydau gweledol gynnig mewnwediadau unigryw i ddealltwriaeth o le, cof ac effaith. Mae pob cyfrannwr yn tynnu sylw at y rôl hanfodol y mae'r celfyddydau creadigol yn ei chwarae wrth ddychmygu safbwyntiau newydd ar greu ystyr, rhai sydd wedi'u seilio ar ymarferoldeb, materoldeb a gwybodaeth ymgorfforol ymarfer artistig. Mae celf yn cynnig ffyrdd eraill o weld, meddwl, deall y byd. Gall fod yn flêr iawn, yn heriol iawn, ond hefyd yn gyffrous, yn goeth, yn syfrdanol. Mae'r llyfr yn agor lle ar gyfer gwerthfawrogiad profiadol trwy gynnig ysgrifennu sy'n caniatáu i'r awdur a'r darlennydd ystyried y mathau hynny o synwyrusrwydd ymgorfforol.

Mae'r adnodd hwn yn dadlau nad cyfryngau goddefol yw deunyddiau, sy'n aros i gael eu llunio yn unol â chynllun a luniwyd ymlaen llaw gan artist. Yn hytrach, mae'r llyfr yn pwysleisio deialog ddwyochrog, anhrefnus ac esblygol rhwng corff yr artist a phriodweddau ffisegol mater (e.e. gwenithfaen, blociau argraffu, adfeilion, neu wrthrychau organig).

Mae'r adnodd hwn yn ddefnyddiol iawn i fy ymchwil, gan ei fod yn archwilio un o brif agweddau fy nghwestiwn: y deunydd corfforol y mae artistiaid yn ei ddefnyddio i bortreadu eu hatgofion, neu gof cyfunol, trwy gyfrwng deunydd.